

Ключевые слова: государство, социальная функция, права и свободы человека, социальная политика, гражданское общество, функции государства, органы государственной власти, органы местного самоуправления.

Danich O. The social function of the state in the context of human rights, freedoms and lawful interests

This article discusses the general theoretical aspects of the essence of the state's social function in the context of human rights, freedoms and lawful interests. The author proves, that the social function of the state accumulates the potential not only social rights and freedoms, but also other fundamental human rights and freedoms, in particular, personal, cultural, political etc. In connection with this, the author concludes that the proper implementation of the social function of the modern state is one of the essential guarantees of other constitutional rights and freedoms, including civil (personal), economic, cultural and political. Also, the author suppose that in the current transformative conditions of human development on the principles of market-based economic relations the state can not remain aloof from the socio-economic processes that take place in society, and thus shift the practical realization of the social function on the relevant market mechanisms. Besides, the active social policy of the modern state, according to the author's opinion, should be formulated and implemented at the appropriate democratic basis, with the help of which provides the proper level of control on the part of civil society over the subject of activities of power's mandates, that directly involved in the implementation of this policy.

Key words: state, social function, human rights and freedoms, social policy, civil society, the functions of the state, public authorities, local governments.

УДК 340.1

*Максим Володимирович Денисюк,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ПРИРОДА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У юридичній та політологічній літературі останнього часу громадянське суспільство стало модним поняттям. Без апелювання до нього також не обходиться практично жодний публічний виступ політиків; воно є незамінним елементом системи захисту прав людини та, найголовніше, поясненням різних соціальних рухів. Якщо ще 20–30 років тому громадянське суспільство можна було б розглядати як таке, що перебуває в опозиції до інших секторів, то на сьогодні окремі його групи все активніше співпрацюють з урядом та бізнесом, беруть участь в офіційних консультативних процесах, багатосторонніх форумах. Однак, незважаючи на таку популярність, навіть в академічних наукових колах досі немає не тільки єдиної думки щодо визначення феномену громадянського суспільства, а й відсутній єдиний концептуальний підхід, який дозволив би усвідомити й виокремити основні закономірності виникнення, становлення, розвитку і функціонування громадянського суспільства в умовах правової, демократичної держави. Що є причиною цього? Значний вплив концепцій, які сформувалися у різні періоди суспільного розвитку? Чи недостатня розмежованість уявлень про громадянське суспільство як політико-правовий ідеал та його реальні суспільні форми?

Перш за все зазначимо, що ми маємо справу з тією пізнавальною ситуацією, коли статус запитуваного володіє майже незаперечною перевагою над статусом очікуваної відповіді, оскільки припускає непереборну незавершеність будь-якої стадії пізнавального процесу,

установку на перманентний його розвиток в діалогічному режимі, виключаючи догматичне змертвіння у форматі «остаточних», загальновизнаних відповідей [1, с. 99]. Поняття «громадянське суспільство» (поряд з поняттями свободи, справедливості, рівності, демократії) має як теоретичне, так і практичне значення. Такі терміни важко визначати, а їх застосування означає не тільки відому зону невизначеності, а й більші чи менші відмінності в їх тлумаченні [2, с. 25]. Кожна з існуючих концепцій громадянського суспільства охоплює складний комплекс проблем, включає відкриття видатних політичних мислителів, а також завдання, не вирішені до цього дня.

За словами Д. Кола, всебічне використання формули «громадянське суспільство», що викликає навіть деяку його девальвацію, не зводиться до того, що можна назвати її політичною та ідеологічною функцією: її довге життя в політичному аналізі — від Аристотеля до Дюркгейма, від Августина Блаженного до К. Маркса — перетворює її у своєрідного провідника у викладі різних теорій держави. Він також виокремлює п'ять основних поглядів на громадянське суспільство: 1) у Аристотеля «громадянське суспільство» або «політична спільнота» є однією з форм спільноти. Відрізняючись від сім'ї, воно протистоїть також етносу, народу, тобто більш низькій формі організації, яка характерна для варварів та деяких греків, де природа людини не повністю реалізована; 2) в Августина Блаженного земне суспільство протиставляється Граду Божому; 3) у Гоббса громадянське суспільство протистоїть природному стану: воно дозволяє покінчити з війною всіх проти всіх. У Ж.-Ж. Руссо громадянське суспільство також протистоїть природному стану людини; 4) у Г. Гегеля держава відрізняється від громадянського суспільства та стає умовою існування громадянського суспільства; 5) у К. Маркса, який аналізує історичний розвиток як диференціацію у надрах громадянського суспільства, з якого поступово виділяється держава, що зрештою, приходячи до корінного протиріччя, має привести до диктатури пролетаріату [3, с. 284–286].

Доволі показово, що якщо для ранніх дослідників держава була необхідною попередньою умовою для всіх форм суспільного життя, а також громадянського суспільства, то на сьогодні все більше сучасників погоджуються з тим, що інституційна форма громадянського суспільства істотно відрізняється від тих, які притаманні, з одного боку — державі, а з другого — ринку. Зважаючи на це, один із батьків-засновників теоретичної концепції громадянського суспільства Е. Арато замість використання одного поняття громадянського суспільства пропонує виробити декілька і встановити між ними прийнятні історичні зв'язки [4, с. 172]. Такий підхід, на нашу думку, має як свої переваги, так і недоліки. З одного боку, він є досить логічним, адже поняття «інститут громадянського суспільства» (як і, власне, поняття «громадянське суспільство») дійсно не має загальноприйнятого юридичного змісту. Наразі під інститутом громадянського суспільства розуміють діючі незалежні від держави або за підтримки останньої громадські структури (об'єднані за соціальними, професійними або іншими ознаками), діяльність яких: по-перше, породжує правовідносини, спрямовані на реалізацію та захист індивідами своїх прав і свобод, вирішення спільних завдань у сфері економіки, культури та інших сферах суспільного життя; по-друге, спроможна впливати на державні інститути й захищати людей від необґрунтованого втручання цих інститутів у суспільне життя [5, с. 19]. З другого боку, така полісемантичність громадянського суспільства може спричинити проблеми у правозастосовній практиці (зокрема, діяльності судів всіх рівнів в Україні, включно з єдиним органом конституційної юрисдикції — Конституційним Судом України). З практичного погляду очевидно є необхідність у виробленні єдиного підходу до визначення громадянського суспільства та його інститутів. Тому, частково погоджуючись з позицією Д. Коена та Е. Арато, зазначимо, що «вкрай необхідно та важливо відрізнити громадянське суспільство від політичного суспільства, що є сферою життя партій, політичних організацій і органів публічної влади (зокрема, парламентів)» [6, с. IX].

Складність вітчизняних реалій у цьому контексті полягає в тому, що у країнах розвинутої демократії інститути громадянського суспільства формувалися стихійно протягом декількох століть під впливом становлення капіталістичних відносин із відповідними атрибутами (ринок, особиста свобода громадян, парламентаризм, правова держава), а в країнах Центрально-Східної Європи (у тому числі в Україні) відродження інститутів громадянського суспільства, на думку сучасних дослідників, лише щойно розпочалося [7, с. 307].

Громадянське суспільство сьогодні включає в себе все більш яскраві спектри організованих і неорганізованих груп, що підтверджується чималою кількістю сучасних юридичних досліджень. Так, Ю. Скуратов до переліку інститутів громадянського суспільства додає соціальну державу, під якою він розуміє державу, що гарантує гідні умови існування основним соціальним суб'єктам — народу, націям, соціальним групам, забезпечуючи відтворення та соціальну репродукцію переважної більшості громадян [8, с. 26]. В. Любашиц та Н. Попова до інститутів громадянського суспільства відносять і правову державу, стверджуючи, що громадянське суспільство не згуртовується проти держави, бо сама держава є його складовою [9, с. 16]. До інститутів громадянського суспільства відносять також омбудсмена [10, с. 47].

З огляду на зазначене вище, можна стверджувати, що «лінії поділу» не лише розмиваються, а й стають дедалі умовнішими, що змушує кожного разу встановлювати нові демаркації, які б визначили ту суверенну територію, де панує тільки громадянське суспільство [11, с. 30]. Це, за словами К. Прівайта, обумовлено насамперед тим, що хоча інституційні форми громадянського суспільства знаходяться поза державою та ринком, вони, тим не менш, мають певну схожість з останніми [12, с. VII].

Саме тому для розуміння місця і ролі громадянського суспільства насамперед варто почати з аналізу широкого кола суспільних відносин, існуючих у демократичних системах. І точною відліку у цьому випадку може стати праця Х. Лінца та А. Степана «Проблеми демократичного транзиту та консолідації», в якій вони виокремлюють п'ять взаємодіючих і взаємодоповнюючих «арен» демократизації: 1) громадянське суспільство; 2) політичне суспільство; 3) верховенство закону; 4) державний апарат; 5) економічне суспільство [13, с. 14].

За твердженням К. Гаджієва, ринкова економіка, громадянське суспільство та політична демократія залишаються лише нездійсненими утопічними проектами доти, доки немає повного і чіткого усвідомлення того, що вони найтіснішим чином взаємопов'язані і взаємобумовлені. Громадянське суспільство і правова держава, за К. Гаджієвим, припускають одне одного. З певними застереженнями можна сказати, що громадянське суспільство і правова держава можливі при певному типі економіки, заснованому на приватній власності і системі вільного ринку [14, с. 58–59].

Необхідно зазначити, що в Україні до середини 80-х років XX ст. термін «громадянське суспільство» не застосовувався ні у науковій літературі, ні в офіційних документах. Причиною звернення до нього стало проголошення перебудови в середині 80-х років та підвищення ролі громадянина в усіх сферах суспільства. Відтак варто враховувати, що у кожній країні громадянське суспільство розвивалося під впливом комплексу різноманітних чинників, а тому й етапи їх еволюції будуть різними. Тому, як справедливо зазначає П. Любченко, можна вести мову лише про певні тенденції європейського чи світового характеру, основними серед яких є: а) поява витоків громадянського суспільства, заснованих на елементарній саморегуляції життя людських спільнот (до XV ст.); б) становлення його окремих інститутів (корпорації, релігійні інститути тощо) як відносно відокремлених від держави суб'єктів (XV–XIX ст.); в) суперництво й поступове зближення держави й інститутів громадянського суспільства на основі розуміння взаємозумовленості їх розвитку (XX ст.); г) інтеграція державних органів у систему громадянського суспільства як основних управлінських інститутів і посилення впливу народу на органи публічної влади (кінець XX — початок XXI ст.) [15, с. 49].

Відмінність між розвитком інститутів громадянського суспільства в пострадянських країнах та країнах Заходу полягає у тому, що інститути громадянського суспільства ліберальної демократичної, правової держави в західних країнах розвивалися спонтанно, синхронно і поступово. Коли ж ідеться про так звані країни «молодої демократії», то тут громадянське суспільство має суттєву специфіку. По-перше, суспільства таких країн перебувають не лише в процесі становлення, а й характеризуються підвищеною вразливістю від впливу власних держав та зовнішніх факторів глобального впливу. По-друге, розвиток суспільно-політичних процесів у цих країнах засвідчив, що важливу роль у демократичних трансформаціях відіграє нематеріальна складова, чинник культури, в тому числі політичної [16, с. 618].

У цілому можна стверджувати, що до чинників, які сприяють розвитку інститутів громадянського суспільства, можна віднести такі: 1) високий рівень політичної та правової культури громадян; 2) належне наукове, організаційно-методичне, фінансове, нормативно-правове забезпечення функціонування ІГС; 3) ефективна система судового захисту прав громадян, їх об'єднань.

Необхідно також констатувати, що у вітчизняній правовій науці немає не тільки єдиної думки щодо визначення феномену громадянського суспільства, а й відсутній єдиний концептуальний підхід, який дозволив би усвідомити основні закономірності виникнення, становлення, розвитку і функціонування громадянського суспільства в умовах правової, демократичної держави. Відтак для адекватного розуміння суті громадянського суспільства, його місця й ролі у сучасному житті слід насамперед визначитися з концептуальним змістом самого поняття «громадянське суспільство».

Словосполучення «громадянське суспільство», на думку Ю. Бальція, певною мірою є дещо умовним, оскільки «не громадянського» просто не може бути. Будь-яке суспільство складається з громадян, і без них воно немислиме [17, с. 46]. Цілком погоджуючись із твердженням, що не все суспільство, що складається з громадян, є громадянським [18, с. 106], зазначимо, що останнім є лише те, члени якого об'єднані спільними інтересами чи спільною метою життєдіяльності певної спільноти. Громадянському суспільству властиве органічне співіснування різних соціальних систем, інститутів, організацій, зацікавлених груп, об'єднаних загальними громадськими інтересами [19, с. 14]. Принципово важливим є те, що відносини всередині громадянського суспільства ніколи не ґрунтуються на закріпленні владних повноважень одних його елементів стосовно інших. Влада, так би мовити, винесена за межі громадянського суспільства й використовується виключно як гарант дотримання всіма конституційно встановлених прав та обов'язків.

На слушну думку А. Колодій, термін громадянське суспільство доцільно вживати для означення структурно визначеної, інституціалізованої підсистеми суспільства зі специфічними, тільки їй притаманними, незалежними від держави, добровільними формами громадської активності, особливими культурними і навіть соціально-психологічними особливостями. Громадянське суспільство — це та підсистема соціальної сфери суспільного життя, в якій не тільки існує певна кількість (мережа) добровільних асоціацій, а й домінують громадянські цінності та спілкування на засадах довіри і солідарності [20, с. 27].

Що стосується питання розмежування держави і громадянського суспільства, то, на переконання відомого російського вченого-правника В. Чиркіна, не можна цілком розривати громадянське суспільство та державу. Реальні відносини між ними є набагато складнішими і діалектичнішими. У відносинах громадянського суспільства і держави, державного апарату є і співпраця, і суперечності, союз і боротьба, а отже, позитивні та негативні, прямі та зворотні зв'язки між ними неминучі. Громадянське суспільство повинно обмежувати тенденції державного апарату до бюрократизації. Зі свого боку, держава повинна забезпечувати вільний розвиток громадянського суспільства у межах конституції і законів [21, с. 81].

Отже, громадянське суспільство й держава в її інституціональному розумінні являють собою дві невід'ємні складові одного явища — сучасного соціуму, які не можуть в реальності існувати

одна без одної. Однак поняття громадянського суспільства найбільш адекватно співвідноситься з поняттям саме правової держави [22, с. 5–6]. Саме громадянське суспільство є «соціальним контекстом» для формування інститутів прав людини та правової держави. Л. Ескіна, говорячи про сучасне російське суспільство, наголошує, що відсутність міцних громадських інститутів призводить до закономірного наслідку — «безжиттєвості», слабкої ефективності інституту прав людини і, як наслідок, — реальної незатребуваності публічної влади [23, с. 143].

Вочевидь, йдеться про певний двосторонній зв'язок між державою й інститутами громадянського суспільства. «Громадянське суспільство» як елемент суспільного життя можливе тільки при наявності «повідомлень» з його боку, адресованих «державі», і цей аспект громадянського суспільства отримує своє втілення і розвиток при інструментальному описі природи держави [24, с. 31]. З цього приводу цікавою є думка П. Ситника, який зазначає, що слід прагнути гармонії громадянського суспільства й держави, а не їхньої «паритетної опозиції», причому гармонії під егідою держави як виразника колективної волі нації. Така єдність може бути реалізована лише у формі націократії — цілісного суспільного організму, в якому громадянське суспільство переросло в державне ціле, а держава є лише засобом задоволення потреб нації і кожного його члена [25, с. 60].

Інші автори називають істотною ознакою громадянського суспільства наявність недержавних, неполітичних інститутів та їх активну діяльність. Так, А. Сунгуров зазначає, що під громадянським суспільством розуміється сукупність вільних асоціацій громадян (і різноманітних зв'язків між ними), які поважають і дотримуються законів держави (яка, в свою чергу, поважає права людини), але не дозволяють втручатися у свою щоденну діяльність державним чиновникам. У випадку ж функціонування громадянського суспільства під гаслами неповаги до права і закону, таке суспільство взагалі не варто оцінювати як громадянське [26, с. 56].

3. Голенкова стверджує, що громадянське суспільство як теоретична категорія — це агреговане поняття, що означає специфічну сукупність суспільних комунікацій та соціальних зв'язків, інститутів і цінностей, головними суб'єктами яких є: громадянин зі своїми громадянськими правами і громадські (не політичні і не державні) організації: асоціації, об'єднання, громадські рухи та громадські інститути [27, с. 25–26].

На переконання П. Рабіновича, громадянське суспільство — це спільнота вільних, рівноправних людей та їхніх об'єднань, яким держава забезпечує юридичні можливості бути власниками засобів виробництва, а також брати активну участь у політичному житті [28, с. 48].

О. Петришин також розглядає громадянське суспільство як сукупність добровільно сформованих громадських інституцій, що діють на самоврядних засадах у межах конституції та законів, за посередництва яких індивіди реалізують свої основні невід'ємні права і свободи [29, с. 16].

Відтак є підстави стверджувати, що громадянське суспільство — це ще й система суспільних відносин, спрямованих на мобілізацію та захист суспільством і його представниками, як індивідуальними, так і колективними, своїх легітимних прав та інтересів у всіх сферах суспільного і державного життя [30, с. 19].

Як бачимо, у методологічному плані дослідники переважно спираються або на широке тлумачення громадянського суспільства, що ототожнює його з усією сферою позадержавного суспільного життя (наприклад, будь-яка приватизація, створення недержавних підприємств подається як розбудова громадянського суспільства), або на підхід, який трактує громадянське суспільство просто як сукупність незалежних від держави громадсько-політичних організацій (інакше — «третій сектор»).

Інша методологічна передумова (а саме — системний підхід) органічно включає функціональний опис держави, передбачає дослідження як держави, так і громадянського суспільства всередині стійкої цілісності, яку являє собою суспільство, і їх розгляд у взаємовпливі

та взаємозв'язку. Поєднуючи оптимальні риси цих методологічних підходів, можна викристалізувати таке авторське визначення поняття громадянського суспільства: громадянське суспільство — це комплекс номінально незалежних від держави формалізованих або неформальних структур, які створені на основі спільної волі їх учасників з метою досягнення певних спільних цілей і завдань або розв'язання проблем, а також зв'язків між ними, суспільних відносин, норм і цінностей, що в своїй сукупності здатні впливати на державні інститути, захищаючи громадян від необгрунтованого втручання цих інститутів у суспільне життя. І саме зазначені структури і є інститутами громадянського суспільства, ключові, на нашу думку, ознаки яких — це їх формальна незалежність від держави; створення їх на основі спільного наміру громадян шляхом вільного волевиявлення; та спрямованість на досягнення певних спільних цілей, завдань, розв'язання проблем тощо.

Список використаних джерел

1. *Бакштановский В. И.* Гражданское общество: новая этика / В. И. Бакштановский, Ю. В. Соколов. — Тюмень : НИИ ПЭ, 2003. — 224 с.
2. *Голенкова З. Т.* Гражданское общество в России / З. Т. Голенкова // Социологические исследования. — 1997. — № 3. — С. 25–36.
3. *Кола Доминик.* Политическая социология / Кола Доминик ; пер. с фр. ; предисл. А. Б. Гофмана. — М.: Весь Мир ; ИНФРА-М, 2001. — 406 с.
4. *Макеев С.* Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби / С. Макеев. — К. : Політична думка, 1997. — 508 с.
5. *Грудцына Л. Ю.* Государство и гражданское общество : монография / Л. Ю. Грудцына ; под ред. С. М. Петрова. — М. : ЮРКОМПАНИ, 2010 — 464 с.
6. *Cohen Jean L.* Civil society and political theory / Jean L. Cohen and Andrew Arato. Massachusetts Institute of Technology. — First MIT Press paperback, 1994. — 779 p.
7. *Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні : навч. посіб. / Ф. М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю. С. Ганжуров [та ін.].* — К. : Либідь, 2008. — 440 с.
8. *Скуратов Ю. И.* Социальное государство как институт гражданского общества и конституционного права / Ю. И. Скуратов // Российский юридический журнал. — 2008. — № 2. — С. 24–34.
9. *Любашиц В. Я.* Правовое государство как институт гражданского общества / В. Я. Любашиц, Н. Ю. Попова // Вісн. Луган. акад. внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. Спец. вип.: Ідея правової держави: історія і сучасність : у 5 ч. — 2004. — Ч. 3. — С. 9–16.
10. *Матвеева Т. Д.* Неправительственные организации в демократических государствах: международные стандарты и опыт России : монография / Т. Д. Матвеева. — М. : Изд-во РАГС, 2010. — 192 с.
11. *Медведчук В. В.* Громадянське суспільство: Український вибір : монографія / В. В. Медведчук. — К. : Логос, 2012. — 568 с.
12. *Globalization, philanthropy, and civil society: projecting institutional logics abroad / ed. by David C. Hammack and Steven Heydemann.* — Indiana University Press. — 2009. — 306 p.
13. *Leans Juan J.* Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe / Juan J. Leans, Alfred Stepan. — The Johns Hopkins University Press, 1996. — 485 p.
14. *Гаджиев К. С.* Введение в политическую науку : учебник / К. С. Гаджиев. — М. : Логос ; Высшее образование, 1998. — 544 с.
15. *Любченко П. М.* Місцеве самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. наук / П. М. Любченко. — Х., 2007. — 436 с.
16. *Співак В. М.* Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення та трансформації / В. М. Співак // Держава і право : зб. наук. пр.: Юрид. і політ. науки. — 2010. — Вип. 48. — С. 613–620.
17. *Бальцій Ю.* Громадянське суспільство в Україні в умовах розбудови правової демократичної державності / Ю. Бальцій // Вісник Центральної виборчої комісії. — 2008. — № 1. — С. 46–49.
18. *Проблемы теории и права : учеб.-метод. комплекс / А. Ф. Лебедев, Н. А. Глыбовская.* — Минск : МИУ, 2004. — 127 с.
19. *Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія / за заг. ред. Ю. Ж. Шайгородського.* — К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. — 148 с.

20. Колодій А. Концепція громадянського суспільства: проблема узгодженості теоретичних підходів та емпіричних моделей / А. Колодій // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / за ред. А. Карася. — Л. : Львівський національний університет імені Івана Франка, 1999. — С. 21–38.
21. Чиркин В. Е. Гражданское общество, государство и социально-экономические права / В. Е. Чиркин // Конституционные права и свободы личности в контексте взаимодействия гражданского общества и правового государства. — М. : Российская академия правосудия, 2010. — С. 79–90.
22. Петришин О. В. Громадянське суспільство та правова держава: актуальні проблеми взаємодії / О. В. Петришин // Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 12 жовтня 2007 р.). — Х. : Право, 2007. — С. 3–7.
23. Ескина Л. Б. Гражданское общество, конституционные права личности, правовое государство: о взаимосвязи явлений и соотношении понятий / Л. Б. Ескина // Конституционные права и свободы личности в контексте взаимодействия гражданского общества и правового государства. — М. : Российская академия правосудия, 2010. — С. 138–143.
24. Субъектность личности как условие развития государства и гражданского общества : монография / Ю. А. Гнидина. — Балашиха : Изд-во ООО ДЕ-ПО, 2010. — 192 с.
25. Ситник П. К. Громадянське суспільство і держава / П. К. Ситник // Стратегічна панорама. — 2002. — № 4. — С. 57–60.
26. Сунгуров А. Ю. Становление гражданского общества в Санкт-Петербурге и России / А. Ю. Сунгуров // Общественные науки и современность. — 1997. — № 3. — С. 55–64.
27. Голенкова З. Т. Гражданское общество в России / З. Т. Голенкова // Социологические исследования. — 1997. — № 3. — С. 25–36.
28. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. — вид. 9-е, зі змінами. — Л. : Край, 2007. — 192 с.
29. Петришин О. В. Сучасні детерміни взаємовпливу громадянського суспільства та правової держави / О. В. Петришин // Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 7 квітня 2008 р.). — К., 2008. — С. 13–18.
30. Скрипнюк О. В. Конституційні основи розвитку громадянського суспільства в Україні: досвід і перспективи / О. В. Скрипнюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2011. — № 2. — С. 15–20.

Денисюк М. В. Поняття, сутність та природа інститутів громадянського суспільства

Розглянуто сутнісні аспекти інститутів громадянського суспільства; на підставі здійсненого аналізу запропоновано авторське визначення поняття «інститут громадянського суспільства».

Ключові слова: держава, громадянське суспільство, інститути громадянського суспільства, третій сектор.

Денисюк М. В. Понятие, сущность и природа институтов гражданского общества

Рассмотрены сущностные аспекты институтов гражданского общества; на основании проведенного анализа предложено авторское определение понятия «институт гражданского общества».

Ключевые слова: государство, гражданское общество, институты гражданского общества, третий сектор.

Denysiuk M. The concept, the essence and nature of civil society institutions

In legal and political science literature recently, civil society has become a fashionable concept. It is an essential element of human rights and, most importantly, an explanation of the various social movements. If 20–30 years ago, civil society can be seen as being in opposition to other sectors, today some of his groups are actively cooperating to the government and businesses. However, despite to this popularity, even in the academic scientific community still lacks not only a consensus on the definition of the phenomenon of civil society, but there is no single conceptual approach that would recognize and identify the main patterns of occurrence, formation, development and functioning of civil society in terms of legal, democratic state.

In view of this instead of using one concept of civil society, offer to develop and install a few of them. This approach, in our view, has its advantages and disadvantages. On the one hand, it seems quite logical. Indeed, the concept of «Civil Society Institution» (as the very notion of «civil society») really does not have an universally accepted legal content. On the other hand, the polysemy of civil society can cause problems in enforcement practice (including activities at all levels of courts in Ukraine, including the sole body of constitutional

jurisdiction — the Constitutional Court of Ukraine). From a practical point of view there is a clear need for the development of a unified approach to the definition of civil society and its institutions.

In our opinion, considering all the above, recommended to a modern definition of civil society: civil society institutions — is nominally independent from the government formalized or informal structures that are based on the general will of the participants or by the state in order to achieve certain social objectives and tasks or solve problems. System inherent features of civil society institutions include: their formal independence from the state; their education on the basis of common intention citizens by free will or by the state (lawyers, notaries, local governments); their focus on achieving certain social goals, objectives, problem solving and more.

Based on this definition, the whole complex of structures, relations between them, as well as public relations, norms and values, which in its totality can influence the state institutions, the protection of citizens from arbitrary interference with these institutions in public life, and is a civil society.

Key words: government, civil society, civil society institutions, the third sector.

УДК 340.114

*Тарас Олегович Дідич,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ПРАВОУТВОРЕННЯ У СУЧАСНОМУ ПРАВОВОМУ СВІТОГЛЯДІ

Будь-яке державно-правове явище з наукового погляду вимагає свого всебічного та ґрунтовного дослідження, що має дозволити вивчити і розкрити найбільш ключові властивості досліджуваного явища державно-правової дійсності. Центральне місце в системі державно-правових явищ займає правоутворення як особливий соціально-правовий інститут формування права, його правового оформлення і поширення на суспільні відносини. У юридичній літературі питання правоутворення досліджувалися досить епізодично, в результаті чого правова доктрина правоутворення представлена окремими різними підходами до його характеристики, розмежування від інших суміжних понять і категорій юридичної науки. Тут слід згадати працю такого вченого, як В. Степанян, який у своїх дослідженнях зумів виокремити правоутворення із системи понять і категорій юридичної науки, охарактеризував закономірності утворення права і його подальшого оформлення у вигляді відповідних джерел (форм) права [1, с. 65]. Крім того, питання правоутворення вивчалися у працях А. Піголкіна і Д. Керімова. Вченим вдалося розкрити проблему правоутворення за допомогою характеристики соціальних факторів, що впливають на формування права, його зміну та скасування [2, с. 45; 3, с. 34]. В. Нерсисянц також зробив внесок у розвиток вчення про правоутворення, визначивши його як незалежний від свідомості людини процес формування права, який надалі знаходить свій прояв у правотворчій діяльності [4, с. 345]. Але все ж таки слід зазначити, що більшість наукових праць, які стосуються питань правоутворення, розкривають ті чи інші його особливості та характеристики, що не дає цілісного наукового уявлення про феномен правоутворення. Крім того, слід зазначити, що значна кількість наукових досліджень із тих чи інших питань правотворення проводилися вченими у період розвитку радянської юридичної науки, що обумовило вплив тогочасної офіційної іде-